

Наталія Кондратенко
**ОРГАНІЗАЦІЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕКСТУ:
ТЕКСТОВИЙ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИЙ ЗМІСТ**

Текстолінгвістика, ґрунтуючись на засадах сучасних методологічних напрямків, прямує до цілісного аналізу тексту, зокрема семантичних аспектів його організації. Проблема семантики тексту, на нашу думку, є однією з найактуальніших, незважаючи на низку досліджень цього аспекту [2; 17]. Прагнення науковців експлікувати семантичний шар тексту неодмінно виводить на рівень інтерпретації і вимагає застосування категорій, що є більшою мірою філософськими, ніж власне лінгвістичними. Семантичні розробки в галузі текстолінгвістики поєднують у собі елементи методологій різних гуманітарних наук – насамперед, семіотики, логіки, герменевтики, психології і філології. Аналіз семантики тексту лише в руслі однієї науки обмежує дослідження і робить його вузько спрямованим. Поняття семантики є ключовим для більшості гуманітарних дисциплін, тому її вивчення вимагає застосування синтетичного підходу. Незважаючи на те, що лінгвістичну теорію семантики більшою мірою було орієнтовано на лексичний рівень мови, семантичні дослідження висловлення і тексту теж мають давню історію [1; 14]. Традиційну текстолінгвістику, що рухалася в напрямку структуралістських досліджень, було зорієнтовано на формально-граматичні характеристики тексту [21], проте розробка типології текстових категорій була пов'язана із семантикою тексту в плані його цілісності [15], концептуальності [13], інформативності [7]. Застосування когнітивного підходу до тексту дозволило поглибити семантичний аналіз: дослідники зосередилися на пошуку концептів у тексті та концептуальному просторі [20, с. 247], ментальних моделей і фреймів. Однак коло нерозв'язаних питань скоріше збільшується, а вивчення семантики тексту залишається однією з ключових проблем текстолінгвістики. З огляду на це *метою* нашої статті є з'ясування поняття “семантика тексту” з урахуванням розмежування значення і змісту, а також визначення семантичного наповнення художнього тексту. *Завдання* передбачають розв'язання таких питань: 1) розмежувати поняття “значення” і “зміст”; 2) визначити компоненти семантичної будови тексту; 3) з'ясувати специфіку організації змісту та семантичного поля тексту.

Говорячи про семантику, слід розмежувати два поняття, що є основними складниками семантичного боку тексту – *зміст* і *значення*: зміст є ширшим і загальнішим поняттям, що характеризує цілісний текст, тоді як значення – компонент змісту. Так, М. Я. Поляков вважає, що “зміст літературного твору з'являється із всієї суми контекстів” [19, с. 21], тобто

включає як власне текстові елементи – значення, – так і позатекстові – екстралінгвістичні чинники, що впливають на породження та сприйняття тексту. Співвідношення понять “зміст” і “значення” як цілого і частини підкреслюють й інші дослідники: змістом вербального тексту є “цілісний зміст будь-якого висловлення, який не можна зводити до значень його складових частин та елементів, але зміст і визначає ці значення” [6, с. 244]. М. В. Нікітін зазначає, що розмежування значення і змісту різняться в логіці та лінгвістиці: логічна наука пов’язує значення з екстенсіоналом знака, а зміст – з інтенсіоналом; мовознавство і психологія інтерпретує значення як спільний компонент семантики для всіх носіїв мови, як соціально закріплену категорію мови, зміст як індивідуально-особистісне варіювання семантики вербального знака [16, с. 38–39]. Розмежування змісту і значення є важливим зокрема для синтаксичного рівня мови і для тексту, а також для дихотомічних відношень мова/мовлення. І. М. Кобозєва пов’язує зміст і значення з реченням та висловленням як одиницями мови і мовлення [10, с. 199] і наводить таку схему:

Мова	Мовлення
речення	висловлення
значення	зміст

Дослідниця розглядає зміст і значення не як ціле і частину, а як абстрактну одиницю та її реалізацію, порівнюючи це протиставлення з актуальним (зміст) і віртуальним (значення) аспектами семантики мовних і мовленнєвих одиниць. Зміст і значення, таким чином, розмежовано у структуралістській дихотомії мова/мовлення, де віртуальний рівень відповідає мові, а актуальний – мовленню, тобто реалізації мовної системи. Тлумачення змісту як актуалізації значення релевантне і для тексту, проте слід брати до уваги і протиставлення іншого характеру: у цілісному тексті загальний зміст не є простою сумою всіх компонентів – значень, – він є явищем вищого рівня, тому ми можемо говорити про подвійну природу змісту тексту. З одного боку, зміст актуалізує значення, що становлять текст, а з іншого, він реалізує їхній семантичний потенціал, об’єднуючи в певний комплекс. Поєднані семантичні компоненти тексту втрачають самостійність і виконують функцію вираження загальної семантики. Розчленування тексту на окремі значення призведе до руйнування цілісного змісту і втрати можливих інтерпретацій.

Говорячи про семантику тексту, таким чином, маємо на увазі *зміст*, проте і ця категорія потребує певних уточнень. Так само, як термін “текст” за умови загальної зрозумілості має безліч тлумачень, серед яких є не лише суперечливі, а й взаємовиключні, поняття “зміст тексту” є надто широким і невизначеним термінологічно. Визначаючи текст як структурно-семантичний комплекс вербальних знаків, об’єднаних на підставі семантико-комунікативних зв’язків (в О. О. Селіванової “цілісна

знакова форма організації мовлення” [20, с. 28]) і протиставляючи його дискурсу як тексту в ситуації, зміст тексту пропонуємо розглядати в трьох аспектах – семіотичному, психолінгвістичному і когнітивному. На нашу думку, це дозволить представити текст як знакове утворення – *семіотичний аспект*; проаналізувати його в процесі породження/сприйняття – *психолінгвістичний аспект*; простежити реалізацію інтенціональності тексту та можливості його інтерпретації – *когнітивний аспект*.

Семіотичний аспект семантики тексту ґрунтується на тлумаченні останнього як знака ситуації. Р. Барт вважає, що значення – це “акт, що об’єднує означуване та означене, акт, продуктом якого і є знак” [3, с. 271]. Схематично знак представляють у вигляді семіотичного трикутника Огдена – Річардса, поданий у роботі „The meaning of meaning” (1923). Більшість учених ототожнюють значення знака з вершиною трикутника, яка вказує на відбиття дійсності в свідомості людини, проте Г. Фреге, пропонуючи близьку структуру знака у вигляді трикутника, пов’язував значення з денотатом, а зміст – з його відображенням у свідомості. Ця позиція і стала, на нашу думку, основою для тлумачення значення як узагальненого, спільного семантичного компонента, а змісту як індивідуалізованого. Репрезентація структури знака у вигляді трикутника залишається інваріантною і незмінною незалежно від інтерпретації місця значення в цій схемі, тому що схема графічно вказує на характер зв’язку предмета (референта, денотата), що належить об’єктивній дійсності та його формального позначення (слова, малюнка, схеми, кольору тощо). Зв’язок цей має опосередкований характер, тому що означуване та означене співвідносяться через свідомість інтерпретатора знака у формі понять і думок. Ступінь довільності зв’язку залежить і від типу знака: зв’язок тісніше в іконічних знаках і слабшає в дейктичних і символічних.

Якщо опосередкованість зв’язку денотата з формою підкреслює кожний дослідник, зокрема коли йдеться про вербальний знак, який належить до символічних, то характер зв’язку денотата зі значенням (поняттям, думкою, ментальним феноменом) потребує пояснень, зокрема у випадку, де знаком виступає текст. Текст з огляду на це визначають як знак комунікативної ситуації, тобто “вербальна реакція на ситуацію, продукт мовленево-мисленнєвої діяльності і є *текст*” [11, с. 141]. Зрозуміло, що формою тут виступає текст, точніше, його матеріальна знаково-графічна фіксація, денотатом – ситуація, певний фрагмент дійсності, а вершиною трикутника, що відповідає ментальному феномену, узагальненому відображенню ситуації дійсності в свідомості реципієнта, на нашу думку, є *зміст* тексту. Причому тут слід мати на увазі специфіку зв’язку змісту і денотата для тексту як знака, бо “зміст ніколи безпосередньо не співвідноситься з позамовною реальністю” [8, с. 126].

Тут йдеться про те, що ментальний еквівалент реальної ситуації не є її відповідником, копією, а завжди – інтерпретацією. Отже, *зміст тексту в семіотичному плані – це спосіб репрезентації дійсності у свідомості людини, мисленнєвий образ дійсності.*

Психолінгвістичний аспект семантики тексту пов'язаний з процесами його породження, сприйняття та розуміння. Відштовхуючись від семіотичної моделі тексту як знака, у психолінгвістиці зміст тексту було інтерпретовано в аспекті мовленнєвої діяльності людини, тобто психолінгвістичний аналіз тексту передбачає акцент на мовну особистість та її діяльність [9, с. 205]. Так, В. Красних тлумачить процес породження тексту таким чином: “Ситуація, викликаючи певну психічну реакцію, спонукає до певної дії: вербальної або невербальної. Ця реакція “оформлюється” в *мотив*, який, в свою чергу, може бути втілений в *інтенцію* вербальної реакції (відклику) на зовнішній подразнювач – ситуацію” [11, с. 141]. Психолінгвістичні розробки в галузі семантики тексту було зорієнтовано на антропоцентричний чинник – адресата й адресанта. За таких умов змістом виступає авторський задум (категорія адресанта), що відповідає авторській інтенції, яка має бути зрозумілою реципієнту (категорія адресата). З семантикою тексту тісно пов'язаний адресатний аспект, а саме розуміння, що і становить оволодіння змістом. У психолінгвістичних дослідженнях тексту обґрунтовано специфіку процесу його розуміння з огляду на глибину оволодіння змістом. Г. Богін виділяє три типи розуміння тексту: семантизуюче, когнітивне і розпредмечувальне [4, с. 241]. Перший тип є декодуванням одиниць тексту, тобто значень конкретних, переважно незнайомих слів, словосполучень; другий – осмислення інформації пізнавального характеру, що вміщено в цих одиницях, точніше в комплексі одиниць; третій тип пов'язаний з розумінням ідеальних понять, що не репрезентовано засобами прямої номінації, проте наявно безпосередньо в тексті. Пропонуючи таку типологію, дослідник говорить про рух від значення до змісту, в результаті якого зміст з'являється, формується як відображення ситуацій об'єктивної або суб'єктивної реальності. Тут йдеться про розуміння загальної ідеї цілісного тексту як його змісту, тобто про кінцевий результат розуміння. Проте процес розуміння передбачає поступове оволодіння змістом. Першим етапом є пошук загального змісту повідомлення [9, с. 206], хоча сенсорне сприйняття прямує від конкретних фраз і слів до цілісного тексту, інформація поступає не в тій послідовності, як усвідомлюється. Саме тому зрозуміти текст можна лише за умови його цілісного сприйняття у всьому обсязі, коли реципієнт намагається усвідомити основну ідею, тобто зміст тексту. Завдяки цьому механізму стає можливим швидкочитання, що передбачає охоплення

семантично навантажених елементів тексту та його ідеї.

О. Новиков, вивчаючи зміст тексту в аспекті його розуміння, виділяє сім дихотомічних ознак змісту: 1) цілісний зміст впливає на осмислення окремих мовних одиниць / цілісний зміст є результатом розуміння тексту; 2) зміст тексту є змінним, плинним і синкретичним / глибина, точність та адекватність розуміння тексту залежать від змісту; 3) зміст є інваріантним / зміст є ситуативно залежним і суб'єктивним; 4) зміст виокремлюється з тексту в результаті розуміння / зміст надається тексту в процесі розуміння; 5) змістові компоненти наявні в пам'яті людини в готовому вигляді / пошук смислу є творчим процесом; 6) зміст належить сфері свідомості / зміст належить сфері підсвідомості; 7) зміст є результатом розуміння / зміст є інструментом розуміння [18, с. 135–140]. Актуалізація цих дихотомій відбиває ситуацію співвідношення понять “зміст” і “розуміння змісту” в психолінгвістичних дослідженнях тексту. Основна проблема, на нашу думку, ґрунтується на останній дихотомії: зміст, з одного боку, є результатом розуміння цілісного тексту, а з іншого, розуміння тексту неможливе без урахування змісту.

Проте психолінгвістика, на протигагу семіотиці, демонструє домінування антропоцентричної методології, орієнтуючись на адресата й адресанта, тоді як семіотика враховує специфіку тексту як вербального знака. З огляду на це *змістом тексту в аспекті психолінгвістики є інтенція мовця*, яку має розуміти реципієнт, причому оволодіння змістом – розуміння – можливе лише за умови адекватного сприйняття інтенції.

Когнітивний аспект семантики тексту останнім часом привертає все більше уваги дослідників. Саме цей методологічний підхід не лише прагне визначити, що саме є змістом тексту, а й в його межах спостерігаємо спроби структурувати семантичну організацію тексту та з'ясувати специфіку глибинного розуміння – інтерпретації тексту. Якщо процес розуміння як оволодіння змістом цілісного тексту вивчає психолінгвістика, то інтерпретацію – герменевтика і когнітологія. В. Красних розмежує розуміння та інтерпретацію таким чином: “Інтерпретація відбувається в загальному контексті пізнавальної та оцінної діяльності людини на відміну від розуміння, що спирається на мову” [11, с. 139]. Для розуміння є релевантним знання мови (щоб декодувати текст – перейти від лінійної послідовності знаків до відповідної семантичної ситуації) і власний досвід, а для інтерпретації необхідні знання про світ енциклопедичного характеру, екстралінгвістичні знання. Тут необхідно не тільки співвіднести текст зі знайомими ситуаціями, а й вміти моделювати, оперувати великим обсягом інформації, робити теоретичні узагальнення, розглядати текст у соціокультурному контексті тощо.

Зміст у тексті, який в семіотиці і психолінгвістиці отримав близькі характеристики, у когнітивістиці незмінно ототожнюють з *концептом*, тлумачення якого ближче за все до загальної ідеї тексту: “Концепт тексту є мисленнєвий згусток, максимально згорнута змістова структура, розгортання якої відбувається в процесі породження тексту” [11, с. 141], хоча загальний підхід до визначення концепту є ширшим. Ураховуючи це, поняття змісту тексту можна представити таким чином:

Підхід	Процес оволодіння змістом	Семантична одиниця тексту
<i>семіотичний</i>	сприймання	мисленнєвий образ
<i>психолінгвістичний</i>	розуміння	інтенція
<i>когнітивний</i>	інтерпретація	концепт

Поєднання підходів дає повну картину стосовно семантичної організації тексту, де основними процесами оволодіння змісту є сприймання, розуміння та інтерпретація – поетапно, від поверхового сприймання лінійної послідовності знаків до додавання нових змістів, а формами репрезентації змісту є мисленнєвий образ комунікативної ситуації, авторська інтенція та концепт.

Однак, на нашу думку, проривом когнітивної лінгвістики є передусім відмова від розуміння змісту тексту лише як одного концепту, який і є згорнутим змістом, а перехід до понять іншого рівня – семантичних блоків, моделей, карт. Семантику тексту вже тлумачать не як сукупність значень, ядром яких є зміст (концепт) – щось на зразок кристалічної решітки хімічних речовин, а як певний простір, що становить сукупність ментальних схем, моделей. Такий “стереопогляд” на текст, що враховує не лише елементи семантичної організації, а й її принцип, став основою для застосування понять “семантичний простір” та “концептуальний простір” тексту. Застосування поняття семантичного простору передусім ґрунтується на ідеї текстової структури у вигляді ключових слів, відповідно пов’язаних між собою. “Ключові знаки більшою ваги, звичайно, не можуть у семантичному просторі посідати ті ж місця, що і неключові знаки, не можуть бути з ними “на одній лінії”. Крім того, ключові знаки з подібним змістом повинні в буквальному сенсі наближатися один до одного в семантичному просторі, а протилежні – віддалятися. Схема таких взаємодій зумовлює конкретну для кожного тексту конфігурацію його семантичного простору” [15, с. 117]. Семантичний простір пов’язують переважно з вербальним боком тексту, з експліцитним вираженням змістового наповнення. Семантичний простір у такому ракурсі становить лінійно-знакове утворення, проте доцільніше було б тлумачити його як двомірну сутність, один бік якої є лінійно-знаковим, а інший – когнітивно-ментальним. У такому випадку ми говоримо не лише про експліцитний шар семантики

тесту, а про глибинний, імпліцитний, для найменування якого іноді використовують окремий термін – концептуальний простір, одиницею якого є концепт: “концептуальний простір тексту інтегрує значущі в тексті поняття, що слугують реалізації авторських цілей і задумів...” [20, с. 247]. Обидва підходи не суперечать один одному: або розглядаємо двомірний семантичний простір, або визнаємо існування семантичного і концептуального, що по суті одне й те саме. Поняття семантичного і концептуального простору, на нашу думку, співвідносяться як значення і зміст: семантичний є віртуальною частиною, а концептуальний актуальною; перехід до концептуального неможливий без семантичного. Зміст цілісного тексту тлумачать згідно з такою теорією як індивідуально-авторську картину світу, що є верхівкою в ієрархії семантичних компонентів [2, с. 50].

Ми пропонуємо для визначення змісту тексту використовувати інше поняття – *семантичне поле*, яке дозволить поєднати ментальні одиниці різних типів. Поняття функціонально-семантичного поля, розроблене О. В. Бондарком на матеріалі російської граматики і розтлумачене як спосіб організації мови, дозволяє побудувати семантичну структуру тексту з урахуванням одиниць різних рівнів та відношень між ними, а також відповідних ментальних схем. Семантичне поле тексту, на нашу думку, ґрунтується на понятті *інтенціональності*, яке вказує на “зв’язок мовних значень з наміром мовця, з комунікативною метою мисленнєвомовленнєвої діяльності, тобто здатність змісту, що виражений певною мовною одиницею, зокрема, граматичною формою (у взаємодії з її оточенням, тобто середовищем), бути одним з актуальних елементів мовленнєвого змісту” [5, с. 6]. Іntenціональність містить два складники – адресатність та адресантність (для тексту – категорії автора і читача). Саме інтенціональність дозволяє говорити про зміст як результат процесу розуміння/інтерпретації та як процес отримання змісту. Якщо автор, створюючи власний семантичний простір тексту, що набуває цілісного вигляду як індивідуально-авторський образ світу, прагне розуміння інтенцій, то реципієнт не лише намагається спроектувати своє сприйняття тексту на авторську картину світу, а й додати до неї елементи власного світосприйняття, власного семантичного простору – інтерпретувати. Отже, зміст народжується під час поєднання семантичних просторів мовця і реципієнта, в результаті чого з’являються спільні моделі і точки перетину – концепти.

Семантичне поле складається з ментальних моделей, що ґрунтуються навколо відповідних ментальних феноменів – концептів. Це утворення є схемою текстового світу, моделлю можливого світу: цілісний зміст тексту є поєднанням авторського семантичного поля із семантичними полями всіх реципієнтів, що інтерпретують текст. Кожна

інтерпретація є трансформацією змісту в бік його поглиблення, у межах нашої концепції – ускладненням семантичного поля.

Таким чином, зміст тексту є одночасно процесом і результатом розуміння та інтерпретації. Формування цілісного змісту, на нашу думку, є безперервним процесом, кінцевий результат якого досить абстрактне поняття. Річ у тому, що ми тлумачимо зміст як постійне накладання семантичних полів мовця та реципієнта: автор створює власний світ, ґрунтуючись на відповідному семантичному полі, результатом чого стає текстова реальність. Семантичне поле автора є тим сталим шаром змісту, семантичним ядром, яке можна вивчати як результат, розуміти, інтерпретувати, для продуцента – суб'єкта мовлення – це поле є незмінним. Семантичне поле реципієнта тексту в основному збігається із семантичним полем автора: без цього немає розуміння тексту, метою якого є розпізнавання інтенції автора. Проте інтерпретація як когнітивний процес передбачає поглиблення та розширення змісту: читач додає елементи власного семантичного поля до авторського. Кожна інтерпретація певного тексту передбачає таке накладання полів – авторського і читачького, в ході якого загальне семантичне поле тексту розширюється, збільшується. Отже, загальним змістом тексту буде конгломерат семантичних полів реципієнтів разом із семантичним полем автора, звідси, це поняття є вже змінним, варіативним. Правильним було б говорити про два типи змісту – *текстовий* та *інтерпретаційний*. Текстовий відповідає семантичному полю автора, а інтерпретаційний – конгломерату семантичних полів. Якщо перший тип має лінійно-знакове вираження – у вигляді семантичного простору та ключових слів і ментально-когнітивне – у вигляді концептуального простору і концептів, то другий тип принципово ментальної природи, експлікація якого лише має стати одним із наступних завдань текстолінгвістики.

Реалізацію інтенціональності як принципу організації семантичного поля ми вбачаємо у відповідності концептуальних полів і, зокрема, концептів під час накладання семантичних полів автора і читача: якщо інтенцію автора зрозуміло, то наявний збіг концептів. Саме така ситуація має місце в наукових та публіцистичних текстах, що передбачають розпізнавання інтенції автора; більше того, точність та ясність є обов'язковою ознакою цих типів тексту як обов'язкові умови адекватного розуміння. Художній текст за своєю природою передбачає багатомірність інтерпретації, тому семантичне поле реципієнта повинно бути ширшим за авторське. Це досягається шляхом когнітивного розуміння – інтерпретації – з використанням позамовних, енциклопедичних знань. Проте ми забуваємо, що інформаційний обмін, який є ядром процесу комунікації, суттєво відрізняється від усіх інших типів обміну: він має подвійну спрямованість. Ми не лише механічно застосовуємо

екстралінгвістичні знання в інтерпретації тексту, беручи їх з якогось віртуального інформаційного позатекстового сховища, а навпаки: як екстралінгвістичні знання беруть участь в інтерпретації тексту, так і семантичне поле цього тексту впливає на знання реципієнта. Семантичне поле тексту, зокрема його текстовий зміст (якщо навіть уявити собі ситуацію першого прочитання) виходить поза межі конкретного тексту, набуваючи статус екстралінгвістичних знань: його можна використовувати не тільки в інтерпретації інших текстів, коли ми фіксуємо інтертекстуальні зв'язки, а й в осмисленні об'єктивної реальності, у формуванні індивідуального образу світу людини. У такій функції ми не можемо використати весь текст, а лише його зміст – комплекс ментальних схем та концептів, що становлять цілісне семантичне поле автора і реципієнтів.

Отже, в результаті ми дійшли *висновків*:

- зміст тексту є синкретичним поняттям семіотики, психолінгвістики та когнітивістики, де виступає як ментальний феномен, інтенція і концепт;
- зміст тексту формується завдяки семантичному полю, компонентами якого є семантичне поле мовця та семантичне поле реципієнта;
- семантичне поле має два вияви – власне текстовий зміст, що відповідає авторському аспекту і має лінійно-знакове та ментально-когнітивне вираження, та інтерпретаційний зміст, що є комплексом авторського семантичного поля і полів усіх потенційних реципієнтів;
- розуміння тексту передбачає збіг концептів та ментальних моделей семантичних полів автора і читача, а інтерпретація – розширення загального семантичного поля тексту за рахунок семантичних полів реципієнтів та здатності змісту тексту набувати статусу енциклопедичних знань.

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы.– М., 1976.
2. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста.– М., 2003.
3. Барт Р. Основы семиологии // От структурализма к постструктурализму: Французская семиотика.– М., 2000.– С. 247–310.
4. Богин Г. И. Типология понимания текста // Общая психолингвистика: Хрестоматия.– М., 2004.– С. 230–258.
5. Бондарко А. В. Лингвистика текста в системе функциональной грамматики // Текст. Структура и семантика.– М., 2001.– Т. 1.– С. 4–13.
6. Валгина Н. С. Теория текста.– М., 2003.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования.– М., 1981.
8. Гийому Ж., Мальдидье Д. О новых приемах интерпретации, или Проблема смысла с точки зрения анализа дискурса // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса.– М., 1999.– С. 124–137.

9. Зорькина О. С. О психолингвистическом подходе к изучению текста // Язык и культура.– Новосибирск, 2003.– С. 205–210.
10. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика.– М., 2000.
11. Красных В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность?– М., 2003.
12. Кронгауз М. А. Семантика.– М., 2001.
13. Кухаренко В. А. Интерпретация текста.– М., 1988.
14. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение.– М., 2003.
15. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа.– М., 1999.
16. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения.– М., 1988.
17. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация.– М., 1983.
18. Новиков А. И. Смысл: семь дихотомических признаков // Материалы конференции “Теория и практика речевых исследований”.– М., 1999.– С. 132–144.
19. Поляков М. Я. Вопросы поэтики и художественной семантики.– М., 1978.
20. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации.– К., 2002.
21. Синтаксис текста.– М., 1979.